

Kitap Tanıtımı / Book Review

Frenkel, Aleksandr Samoyloviç, *Çürüksu ve Batum Notları Osmanlı'nın Kafkaslara Vedası*, Çev., Eyüp Karakuş, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023, 232 sayfa, ISBN: 9786256385856.*

Şeyma Nur YAYLA**

Aleksandr Samoyloviç Frenkel literatürde 19. yüzyılın sonlarında Rusya'da yaşamış bir hukukçu, muhabir ve araştırmacı olarak tanınır. Frenkel'in 1879 yılında Rusça olarak¹ yayımlanan eseri, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı -diğer adıyla 93 Harbi- sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkaslardan çekilme sürecine dair değerli gözlemler içermektedir. Bu dönemde savaşın ardından Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları ve 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla Kafkasları Rusya'ya bırakması, bölgenin siyasi haritasını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Frenkel'in notları bu tarihi dönüşümü kendi gözlemleriyle belgelerken, subjektif bir bakış açısıyla da olsa dönemin politik ve sosyal atmosferine dair bilgiler sunar. Eyüp Karakuş'un *Çürüksu ve Batum Notları Osmanlı'nın Kafkaslara Vedası* başlığı ile Türkçe 'ye çevirdiği bu eser, 2023 yılında Vakıfbank Kültür Yayınları tarafından yayımlanarak Türk okuruna ulaşmıştır. Frenkel'in eseri, dönemin dinamiklerini farklı bir pencereden değerlendirmek isteyen araştırmacılar için dikkat çekici bir çalışma haline gelmiştir.

Eser kendi içinde bölümlere ayrılan "Batum'a Doğru" ve "Batum'da" başlıklı iki kısımdan oluşmaktadır. Okuyucular, Frenkel'in anlatımı aracılığıyla Batum'un tarihsel olarak bölgenin Osmanlılardan nasıl Rus hakimiyetine geçtiğini öğrenirken, aynı zamanda Batum ve Çürüksu'daki yönetim yapılarından yemek ve kıyafet kültürüne kadar birçok farklı konuda bilgi sahibi olurlar. Bu kapsamda eserin yerel halk ile Türkler

* Frenkel, Alexander Samoïlovich, *Очерки Чурук-су и Батума, А. Френкеля*. Tiflis: A.A. Mikhelson, 1879.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, seymanuryaylal@gmail.com ORCID: [0009-0003-7313-0180](https://orcid.org/0009-0003-7313-0180)

arasındaki ilişkilerden alınan vergilere kadar günlük yaşamın çeşitli yönlerine değinerek toplumsal bir portre çizdiği söylenebilir.

Eserin, Frankel'in kişisel ifadeleri ve deneyimleri üzerine kurulu olması sebebiyle objektif bir tarih veya tarihi bir belge olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Öyle ki yazarın anlatımı zaman zaman Çarlık Rusya yanlısı bir üslup taşımaktadır. Bu nedenle eserin içeriği, subjektif yorumlarla şekillenen belli bir bakış açısını öne çıkaran bir yapıdadır. Aynı zamanda eser belirli tarihî olayların kişisel tanıklıklarla zenginleştirilmiş bir yorumunu içermekte olup, bu sürecin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Eserde Batum bölgesine dair yer yer niceliksel verileri içeren tabloların kullanılması dikkat çekici bir husustur. Yazarın ifadesiyle tablolar hem Türk hem de Rus kaynaklarından derlenmiş bilgilerle zenginleştirilerek oluşturulmuştur (ss. 176-179). Bu hususla birlikte kitabın ek bölümlerinde çeşitli Rus kaynaklarından oluşturulan nahiye ve kazalara ait detaylı envanterler paylaşılmıştır. Zikredilen envanterlerde hayvan sayıları, gelir türleri, hane sayıları, yerleşim yerleri ve nüfus verileri gibi çeşitli kategoriler yer almaktadır. Ancak çeviri eserde bu envanter oluşturulurken yararlanılan orijinal kaynakların künyelerine yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu verilere eleştirel bir gözle yaklaşmak zaruridir.

Öte yandan Frenkel eser boyunca Batum'un Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki yönetimini ayrıntılı bir şekilde ele alarak vergi toplama, dava süreçleri ve nüfus sayımları gibi idari işlemler üzerinden bölgenin yönetimine dair eleştirel bir bakış açısı sunmuştur. Ayrıca Berlin Antlaşması sonrasında Rus yönetimine geçen Batum'daki sivil ve askeri nüfusun Osmanlı topraklarına göç etme sürecine dair bilgiler de vermiştir. Kitabın birinci kısmı yedi alt bölümden oluşmaktadır. Frenkel bu kısımda öncelikle Çürüksu ve Batum üzerine bilgiler vererek başlar. Batum'un Osmanlı idaresindeyken Lazistan Sancağının başkenti olduğunu belirten yazar, Türklerin yönetimindeki Batum'da, Rusların bölgeyi ele geçirdiklerinde dört kazanın (Batum Kazası, Acara Kazası, Livani Kazası ve Hopa Kazası) olduğunu anlatır. Bu süreçte Osmanlı hükümetinin yönetsel bir yavaşlık sergilediğine değinen yazar, konu hakkında öznel bir bakış açısı sergiler.

Bu kısımda ayrıca bölgedeki demografik yapıya odaklanan yazar, Batum ve Çürüksu Nahiyelerinde yaşayan halkın çoğunluğunu Guriya Gürcülerine mensup Kobuletlerin oluşturduğunu, ardından Ermeni, Rum, Çerkez, Laz ve çok az sayıdaki Kürt topluluklarının bulunduğunu belirtir. Yazar *Trabzon Salnamesi*'nden aldığı verilere göre kişi başına düşen vergileri, hayvan sayılarını ve hane ile nüfus sayılarını tablolarla açıklar. Ancak bu

salnamenin de tarihi veya künye bilgisine yönelik herhangi bir aktarım yapılmamıştır. Osmanlı'ya ödenen vergilere de değinen yazar, özellikle Kobuletler başta olmak üzere orada yaşayan halkın giyim tarzlarından, yemek kültürüne ve evlilik geleneklerine kadar geniş bir sosyo-kültürel bilgi yelpazesi sunar. İlerleyen kısımlarda da Türk ve Rus nüfus verilerini karşılaştırılarak bölgenin sosyo-ekonomik yapısına değinilir.

Eserin ikinci kısmı, on yedi alt bölüm içererek en uzun bölümü oluşturur. Bu kısımda özellikle Rusların Batum'a gelişi ve Türklerin buradan çekilişi kronolojik olarak ele alınmaktadır. Yazar, yönetim değişikliğinin sivil halk üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelemekte ve bu süreçte halkın verdiği tepkilere geniş bir şekilde yer vermektedir.

Eserin bu kısmında değinilen noktalardan bir diğeri ise şehrin tarihi, topografik özellikleri ve yapı stoğuna dairdir. Frenkel, öncelikle Batum'un tarih boyunca hangi devletlerin hakimiyetinde olduğuna değindikten sonra şehrin iklim yapısına dair ayrıntılı bilgilere yer vermektedir. Yazar, eserde Türk yönetim sistemini sıklıkla eleştirir ve halkın Osmanlı Devleti tarafından yeterince değerlendirilmediğini, iletişimin büyük oranda sadece vergi toplama amacıyla yapıldığını belirtir. Bu ifadeler, yazarın Rus bakış açısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Frenkel'in eser boyunca Rus hükümetinin savaşın yarattığı ekonomik ve sosyal sorunları iyileştirmek için gösterdiği çabaları vurgulama eğiliminde olduğu söylenebilir.

Öte yandan Frenkel, Batum'u kapsamlı bir şekilde gezmiş ve gözlemlerini notlarında detaylandırmıştır. Bu kısmın alt bölümlerinde evlerin dış ve iç dekorasyonları hakkında detaylı bilgiler verilirken, ibadethanelerin mevcut durumları ve görünüşleri üzerine de açıklamalar yapmıştır. Eserde özellikle dikkat çekici olan bölümlerden biri, bölgede görev yapmış Osmanlı paşalarının resimlerinin yer almasıdır. Bu resimler ve yazarın aktarımları, zikredilen paşaların çoğunlukla Trabzon ve çevresindeki soylu ailelerden seçildiğini göstermektedir. Yazar özellikle Tavgeridze ve Bejanidze soyadlı aileler hakkında bilgi vererek, bu ailelerin bölge tarihindeki yerlerine ve sosyal etkilerine vurgu yapmıştır.

Görüldüğü üzere eser, Frenkel'in gözünden Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkaslar'daki toprak kayıplarını ve bu süreçte yaşanan savaşların bölge halkı üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Yazarın kişisel tanıklıkları, objektif tarihsel kaynaklardan ziyade, bireysel perspektifler sunmaktadır. Bu durum eserin bilimsel objektiflik açısından eleştirilere açık olmasına rağmen, dönemin atmosferini ve sosyal koşullarını canlı bir şekilde aktarması açısından değerlidir. Dolayısıyla bu eser, özellikle Osmanlı Kafkaslarını çalışan araştırmacılar için, bölge tarihine dair kişisel bir bakış

YAYLA, Ő. N. (2024). Frenkel, Aleksandr Samoyloviç, Çürüksu ve Batum Notları Osmanlı'nın Kafkaslara Vedası, Çev., Eyüp Karkuş, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023, 232 sayfa, ISBN: 9786256385856. ANKARAD, 5(9), 169-172.

açısı sunan önemli bir referans kaynağı olarak değerlendirilebilir. Ancak akademik çalışmalarda kullanılırken, yazarın subjektif yorumlarının dikkate alınması ve mümkünse diğere tarihsel belgelerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi gereklidir.